

בין ריבונות לגלות **ימי בית שני בראי צמדי מקורות** **פרופ' דניאל שוורץ**

שיעור 1: מלכי יהודה בעיני תקופת המלוכה

בעיני התקופה הפרסית

מלכים א טו, 1-8

ובשנת שמונה עשרה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה. שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת אבישלום. וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו. כי למען דוד נתן ה' אלהיו לו גיר בירושלם להקים את בנו אחריו ולהעמיד את ירושלם. אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' ולא סר מפל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי. ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו. ויתר דברי אבים וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם. וישכב אבים עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד ומלך אסא בנו תחתיו.

דברי הימים ב יג, 1-23

בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם ומלך אביה על יהודה. שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה ומלחמה היתה בין אביה ובין ירבעם. ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות אלף איש בחור וירבעם ערף עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל. ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר שמעוני ירבעם וכל ישראל. הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלך. ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דוד וימרד על אדניו. ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורף לב ולא התחזק לפניהם. ועתה אתם אמרים להתחזק לפני ממלכת ה' ביד בני דוד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים. הלא הדחתם את כהני ה' את בני אהרן והלויים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות כל הבא למלא ידו בפר בן בקר ואילים שבעה והיה כהן ללא אלהים. ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו

וְכֹהֲנִים מְשֻׁרְתִים לִיהוָה בְּנֵי אֶהֱרָן וְהַלְוִיִּם בְּמִלְאָכָתָם. וּמִקְטָרִים לָהּ עֲלוֹת בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר וּבָעֶרֶב
 בָּעֶרֶב וּקְטֹרֶת סַמִּים וּמַעֲרֹכֶת לֶחֶם עַל הַשֶּׁלֶחֶן הַטָּהוֹר וּמִנְחוֹת הַזֶּהֱב וְנֹרְתִיהָ לְבָעַר בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב
 כִּי שְׁמֵרִים אֲנַחְנוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֹזְבֹתֶם אֹתוֹ. וְהִנֵּה עִמָּנוּ בְּרֹאשׁ הָאֱלֹהִים וְכֹהֲנָיו
 וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה לְהַרְיֵעַ עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵל תִּלְחַמוּ עִם ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם כִּי לֹא תִצְלַיְחוּ.
 וַיִּרְבְּעֶם הַסֹּבֵב אֶת הַמַּאֲרֵב לְבֹא מֵאַחֲרֵיהֶם וַיְהִיו לִפְנֵי יְהוָה וְהַמַּאֲרֵב מֵאַחֲרֵיהֶם. וַיִּפְּנוּ יְהוָה
 וְהִנֵּה לָהֶם הַמִּלְחָמָה פְּנִים וְאַחֹר וַיִּצְעְקוּ לֵאמֹר וְהַכֹּהֲנִים מִחֻצְרֵים בְּחֻצְצֹרוֹת. וַיִּרְיֵעוּ אִישׁ יְהוָה וַיְהִי
 בְּהַרְיֵעַ אִישׁ יְהוָה וְהָאֱלֹהִים נִגַּף אֶת יִרְבְּעֶם וְכָל יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אֲבִיהָ וַיְהוָה. וַיָּנוּסוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 מִפְּנֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם אֱלֹהִים בְּיָדָם. וַיָּכּוּ בָהֶם אֲבִיהָ וְעִמּוֹ מִכָּה רַבָּה וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים מִיִּשְׂרָאֵל חֲמִשׁ
 מֵאוֹת אָלֶף אִישׁ בַּחוּר. וַיִּכְנַעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַת הַהִיא וַיֵּאמְצוּ בְּנֵי יְהוָה כִּי נִשְׁעֲנוּ עַל ה' אֱלֹהֵי
 אֲבוֹתֵיהֶם. וַיִּרְדֹּף אֲבִיהָ אַחֲרֵי יִרְבְּעֶם וַיִּלְכַּד מִמֶּנּוּ עָרִים אֶת בֵּית אֵל וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת יְשֻׁנָּהּ וְאֶת
 בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת עַפְרַיִן וּבְנֵיֶיהָ. וְלֹא עָצַר כַּח יִרְבְּעֶם עוֹד בְּיָמֵי אֲבִיהָ וַיִּגְפְּהוּ ה' וַיִּמָּת. וַיִּתְחַזַּק אֲבִיהָ
 וַיֵּשֶׂא לוֹ נָשִׁים אַרְבַּע עֲשָׂרָה וַיֹּלֵד עֲשָׂרִים וּשְׁנַיִם בָּנִים וְשֵׁשׁ עֲשָׂרָה בָּנוֹת. וַיִּתֵּר דְּבָרֵי אֲבִיהָ וַדְרָכָיו
 וַדְּבָרָיו כְּתוּבִים בְּמִדְרַשׁ הַנְּבִיא עֵדוּ. וַיִּשְׁכַּב אֲבִיהָ עִם אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אָסָא בְּנוֹ
 תַחְתָּיו בְּיָמָיו שְׁקֵטָה הָאָרֶץ עֶשֶׂר שָׁנִים.

שיעור 2: מעמד הכהונה ערב מרד החשמונאים

בן סירא ז', 30-33 (מהדורת סגל)

בכל לבך פחד אל	ואת כהניו הקדיש
בכל מאודך אהב עושך	ואת משרתיו לא תעזב
כבד אל והדר כהן	ותן חל[קם כאשר צוותה:
לחם אברים ותרומת [יד	זבח] י צדק ותרומת קדש.

בן סירא נ', 1-5 (מהדורת סגל)

גדול אחיו ותפארת עמו	שמעון בן יוחנן הכהן.
אשר בדורו נפקד הבית	ובימיו חזק היכל
אשר בדורו נכרה מקוה	אשיח בם בהמונו
אשר בימיו נבנה קיר	פנות מעון בהיכל מלך
הדואג לעמו מחתף	ומחזק עירו מצר

בן סירא י', 19, 21 (מהדורת סגל)

זרע נכבד מה זרע לאנוש?	[זרע נכבד מה ירא אלוהים
זרע נקלה מה זרע לאנוש?]	זרע נקלה [מה] עובר מצוה
בין אחים ראשם נכבד	וירא אלהים בע...
גר וזר [צ"ל וזר] נוכרי ורש	תפארתם יראת אלוהים

שיעור 3: שלטון זר בעיני ספר מקבים א וספר מקבים ב

מקבים א א, 1-10 (תרגום רפפורט)

ויהי אחרי הכות אלכסנדר המקדוני, בן פיליפוס, אשר יצא מארץ כתיים, ויך את דריוש מלך פרס ומדי, וימלוך תחתיו בראשונה על יוון. ויערוך מלחמות רבות וילכוד מבצרים וישחט מלכי ארץ. ויעבור עד קצות הארץ ויקח שלל המון עמים ותשקוט הארץ לפניו ויגבה וירום לבבו. ויאסוף חיל עצום מאוד וימשול בארצות [ו]עמים ורוזנים ויהיו לו למס. ואחרי כן נפל למשכב וידע כי ימות. ויקרא את עבדיו הנכבדים, אשר גדלו אתו מנעוריו, ויחלק להם את ממלכתו בעודנו חי. וימלוך אלכסנדר שתים עשרה שנה וימות. וימשלו עבדיו איש במקומו. וישימו כולם כתרים [לראשם] אחר מותו, ובניהם אחריהם, שנים רבות, וירבו רעה בארץ. ויצא מהם שורש רשע, אנטיוכוס אפיפאנס בן אנטיוכוס המלך, אשר היה בן ערובה ברומא, וימלוך בשנת 137 למלכות יוון [...]

מקבים ב ג, 1-5 (תרגום שוורץ)

בהיות עיר הקודש מיושבת במלוא השלום, והחוקים נשמרים על הצד הטוב ביותר בזכות יראת-הקודש של חוניו כוהן גדול ושנאתו את הרשע, קרה, שגם המלכים עצמם נהגו לכבד את המקום ולפאר את המקדש על-ידי משלוח מתנות מכובדות ביותר, כמו שגם סלווקוס מלך אסיה נהג לספק מהכנסותיו שלו את כל ההוצאות החלות עבור עבודות הקורבנות. אולם משהו בשם שמעון, איש שבט בנימין, שהיה ממונה מנהל המקדש, חלוק היה על הכוהן הגדול בעניין הפיקוח על השוק בעיר, ומכיוון שלא יכול היה לגבור על חוניו, הוא הלך את אפולוניוס בן תרסיאס, אשר היה אז הנציב של חילת סוריה ופניקיה, וסיפר שהאוצר אשר בירושלים גדוש [...]

שיעור 4: יבנה – עיר בארץ הקודש

או בפרובינקיה יודיאה?

המשלחת לגאיוס 200-203, פילון האלכסנדרוני, כתבים א (מוסד ביאליק, תשמ"ו), עמ' 108-110 (200) האמתלה להוציא לפועל את רצונו ניתנה לו במקרה המסוים שלהלן. ביאמניה (היא יבנה), אחת הערים המאוכלסות ביותר של יהודה, יש ערב-רב של תושבים, הרוב יהודים והשאר נוכרים, שהסתננו שמה במרמה מן הארצות הסמוכות. הללו, שבמידה ידועה תושבי קבע הם, גרמו צרות וטרדות לילידי המקום המקוריים, כי היו מתנכלים תמיד לאחד ממנהגי-האבות של היהודים. (201) וכאשר שמעו מפי עוברי-אורח עד כמה נלהב היה גאיוס בתשוקתו להאלהת עצמו ועד כמה נטה לשנוא את כל בני הגזע היהודי, חשבו כי נקרתה להם הזדמנות נאותה להתקיפם. הם בנו מזבח בחטף מהחומר הפשוט ביותר, היינו מלבנים עשויות חימר, רק למען המטרה האחת להתנכל לשכניהם (היהודים), שהרי ידעו כי לא יתירו להם להפר את מנהגייהם; ואמנם כך קרה בדיוק. (202) כאשר ראו היהודים את המזבח ומשרגזו מאוד על חילול קדושת ארץ הקודש, נועדו יחדיו והרסוהו. לעומתם פנו האחרים (היינו הנוכרים) מיד אל קאפיטו, שהיה יוזמו של המעשה כולו. משסבר הלה כי נפלה בידו מציאה, שאותה חיפש מזה ימים רבים, כתב אל גאיוס באריכות ובהגזמה על האירועים. (203) למקרא הדברים ציווה גאיוס להקים, במקום מזבח הלבנים שנבנה כמתוך קינטור ביאמניה (= יבנה), משהו עשיר ומפואר יותר, דהיינו פסל ענק מצופה זהב, שיוצב במקדש של המטרופוליס (= ירושלים).

E. Mary Smallwood, *Philonis Alexandrini Legatio ad Gaium* (Brill, 1970), pp. 263-264

סעיף 202, "והרסוהו". לפי פילון, השליח שמסר את הסיפור לא הביע שום בהלה או דאגה לגבי מעשה זה של היהודים. ואכן, לפי דברים זה ודברים יב ב-ג מצוים היהודים לנתץ מזבחות של עובדי עבודה זרה. אולם מצד שני, נוסח תרגום השבעים של שמות כב כח, "אלהים לא תקלל", גורס "אלים", וגרסה זו, המצוטטת על ידי יוספוס בקדמוניות ה, 207, מוסברת ע"י פילון וגם יוספוס כאיסור לגלות בוז כלפי אלים ומקדשים פגניים (יוספוס, נגד אפיון ב, 237; פילון, חיי משה ב, 205; על החוקים לפרטיהם א, 53; שו"ת בספר שמות ב, ה). ואכן, למען שלומן של קהילות ישראל בגולה היה חיוני שיימנעו מלתת ביטוי לבוז שלהם כלפי פולחנות הגוים אשר בקרבם הם חיו. ראו: Cf. E. R. Goodenough, *The Jurisprudence of the Jewish Courts in Egypt* (1929), 47-8, 245; S. Belkin, *Philo and the Oral Law* (1940), 24; and the note on "Religious Tolerance" in J. H. Hertz, *The Pentateuch and Haftorahs V, Deuteronomy* (1936), 54-55. [מסקנתי אפוא], שהרס המזבח ביבנה, על ידי היהודים, היה פרובוקציה ומעשה של חוסר סבלנות הראוי לעונש.

אריה כשר, פילון האלכסנדרוני, כתבים א (מוסד ביאליק, תשמ"ו), עמ' 110, הערה 305

עצם הקמת המזבח בעיר יהודית ועל אדמת ארץ-הקודש עמד בניגוד מפורש למצוות התורה (למשל דברים ז, ה; יב, ב-ג); ומקובלים אנו כי מאז התקופה החשמונאית היתה התופעה של הרס במות ומזבחות בארץ-ישראל לחיזיון שכיח במערכה לחיסול 'העבודה הזרה' (השווה מקבים א, ב, 25, 44; ה, 58; יג, 47-48; יד, 7; מקבים ב, י, 2 [כצ"ל]), לפיכך יש לדחות את דעת סמלווד (עמ' 264) כי יש בהרס זה משום פרובוקאציה יהודית (הנובעת מחוסר סובלנות דתית) שראויה היתה לעונש; אדרבא, הפרובוקאציה היתה של הנוכרים ביבנה. אי-אפשר להתעלם מדבריו המפורשים של פילון, שסיפקו, אליבא דסמלווד, הוכחה רצינית למידת הסובלנות בהשקפתו הדתית. ממילא אין להסמיך לכאן את אזהרת הקיסר קלאודיוס כלפי היהודים שלא לפגוע בקודשיהם של עמים אחרים (קדמוניות יט, 290; ועיי' כשר, עמ' 257-258, 277 ואילך וביחוד 285-286).

J. Hertz, The Pentateuch and Haftorahs (Soncino, 1967), p. 468

"וַיִּשְׁלַח אֱלֹהֵי אֱלִישֶׁע מִלְאָךְ לֵאמֹר הַלֹּךְ וְרַחֲצֵתָ שְׁבַע פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וַיֵּשֶׁב בְּשָׂרָה לָהּ וַטְהַר" (מלכים ב, ה, 9)

הנחיית הנביא, יש לה משמעות רחבה יותר מן הבקשה החולפת מן הקצין הסורי בעת העתיקה. כל אימת שהאנושות מבקשת להירפא מצרעת מוסרית, היא יכולה למצוא מרפא רק במי הירדן, כלומר, רק בנהרות ההשראה והתורה של היהודים. נהרות הודו ויוון, איטליה וגרמניה, גדולים, איתנים, ובהירים יותר, אבל הם אינם מסוגלים להשיב בריאות מוסרית לנפשה החולה של האדם. במשברי החיים, של הפרט או של הכלל, אנו פונים לא לַוְדָאס או להומורוס, לא לדנטה או לגתה, אלא לספר תהלים.

שיעור 5: מורדים נגד רומא – דתיים?

יוספוס, מלחמת היהודים ב (כרמל, 2009), סעיף 554 (תרגום ליזה אולמן)

הם המשיכו לרדוף אחרי הרומאים עד אנטיפטריס; אך משלא הצליחו להדביקם, הסבו את פניהם לאחור ושבו על עקביהם, לקחו את מכוונת המלחמה אתם, בזו את גופות הנספים, אספו את השלל שהשאירו בדרך, ושבו בשירת המנוני ניצחון לעיר הבירה.

יוספוס, מלחמת היהודים ג (כרמל, 2009), סעיף 9 (תרגום ליזה אולמן)

משולהבים מהצלחתם הבלתי צפויה בהבסת קסטיוס לא יכלו עוד היהודים לשלוט ברוחם, וכאילו נסחפו בסערת מזלם [אשר שיחק להם] ביקשו להרחיב את [זירת] המלחמה: מיד נאספו טובי הלוחמים ומיהרו להסתער על אשקלון [...]

Martin Hengel, The Zealots (T&T Clark, 1989), pp. 284-285

סביר מאוד להניח, שהקבוצות הרדיקליות ראו בכך [בניצחון על גאלוס] הקדמה לקרב הסופי באחרית הימים. כמו בתקופה החשמונאית נכנסו היהודים לעיר הקודש כשהם עמוסים בשלל ושרים שירי הלל (מלחמת היהודים ב, 554; השוו תהלים קיח כד; דברי הימים ב כ כא; מקבים א ד כד; מקבים ב טו כט); ומיד לאחר מכן הם המשיכו לתקוף את שכניהם הפגנים. היעד של המתקפה היה אשקלון, והיא בוצעה במלוא ההתלהבות הדתית, אולם נכשלה באורח עלוב (מלחמת היהודים ג, 9–28). לפי דוגמאות מקראיות, יש להניח שראו בתבוסה את משפט האלוהים (במדבר יד מד ואילך; יהושע ז; שמואל א ד; דברי הימים ב כד כג ואילך; מקבים ב ח לו), ושוב לא חזרו לתקוף באופן כזה ערים נכריות.

Steve Mason, The Judean War 2 (Brill, 2008), p. 377

זאת ההיקרות היחידה של המונח הזה אצל יוספוס. המונח (paean), הנגזר מן העובדה שהוא מתייחס לפולחן של פיין-אפולון, אינו מופיע בספרות יהודית ביחס לפולחן יהודי (יש מספר מקומות שבהם משתמשים פילון ומקבים ב במונח זה ביחס לפולחן אלילי). יוספוס לא היה חייב להשתמש במונח זה; הוא היה יכול לתאר את החיילים היהודים כשהם שרים המנונים או מזמורים. ברמת הסיפור, הניסוח מדגיש את המהפך: בעוד היה צפוי שחיילים יוונים ורומים ישירו פיינים, באורח מפתיע היהודים הם ששרו אותם. אם יש טעם כלשהו בחיפוש ריאליה היסטורית כאן, אפשר לשער שהיהודים שרו את הפיינים באופן סטירי.